

УДК 343.98:336

DOI 10.33244/2617-4154.2(19).2025.234-240

О. В. Темненко,*аспірант,**Державний податковий університет**e-mail: 30.07@nusta.edu.ua***ORCID ID 0009-0003-0397-6404**

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена дослідженню криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у фінансовій сфері. Визначено основні елементи такої характеристики, зокрема способи вчинення кримінальних правопорушень, типові сліди, особливості особи злочинця та потерпілого, а також механізми приховування незаконної діяльності. Проаналізовано сучасні тенденції фінансових кримінальних правопорушень, зокрема шахрайство, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та зловживання службовим становищем. Особливу увагу приділено методам криміналістичного дослідження фінансових кримінальних правопорушень, зокрема використанню автоматизованих інформаційних систем, аналізу транзакцій і документів, а також застосуванню експертних досліджень. Розглянуто специфіку доказування в таких справах, зокрема труднощі, пов'язані з виявленням і фіксацією слідової інформації, що потребує залучення спеціалістів у сфері фінансового моніторингу та аудиту. Зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення методик криміналістичного аналізу фінансових кримінальних правопорушень, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження новітніх технологій для виявлення, розслідування та запобігання таким кримінальним правопорушенням. Акцентовано увагу на значенні міжнародного співробітництва у протидії фінансовій злочинності, особливо в умовах глобалізації фінансових ринків і використання цифрових технологій у незаконній діяльності. Також розглянуто роль правового регулювання та його вплив на ефективність боротьби з фінансовими кримінальними правопорушеннями. Обґрунтовано потребу в оновленні законодавчих норм та адаптації криміналістичних методик до сучасних викликів, зокрема кіберзагроз і транскордонних фінансових схем. Запропоновано методи вдосконалення підготовки слідчих і експертів для забезпечення ефективного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у фінансовій сфері.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, фінансова злочинність, криміналістична методика, слідові ознаки, протидія.

Фінансова сфера є ключовим елементом економічної безпеки держави, проте її складність і технологічна еволюція сприяють зростанню рівня злочинності. Кримінальні правопорушення у фінансовій сфері, зокрема шахрайство, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним способом, маніпуляції з фінансовими активами та службові зловживання, завдають значної шкоди як економічним інтересам держави, так і громадянам.

Актуальність дослідження криміналістичної характеристики таких правопорушень обумовлена необхідністю вдосконалення методик їх виявлення, розслідування та попередження. Сучасні злочинці використовують складні фінансові схеми, кіберінструменти та міжнародні правові прогалини для приховування незаконної діяльності, що ускладнює їх викриття. У зв'язку з цим підвищується значення криміналістичного аналізу механізмів вчинення кримінальних правопорушень, типових слідових ознак, особливостей суб'єктного складу та ефективних методів доказування.

Дослідження цієї проблематики також є важливим у контексті гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами боротьби з фінансовими кримінальними правопорушеннями та розвитку співпраці між правоохоронними органами різних країн. Використання криміналістичних методів, зокрема аналізу транзакцій, фінансової експертизи та автоматизованих систем моніторингу, є ключовим напрямом удосконалення правоохоронної діяльності у сфері фінансової безпеки.

Так, розробка криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у фінансовій сфері є актуальним напрямом дослідження, який сприятиме підвищенню ефективності боротьби з економічною злочинністю та зміцненню фінансової стабільності держави.

Метою статті є комплексний аналіз криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у фінансовій сфері, визначення їх основних елементів та особливостей розслідування. Для досягнення цієї мети досліджується структура фінансових кримінальних правопорушень, способи їх вчинення, типові слідові ознаки, характеристика суб'єктів злочинної діяльності та механізми приховування незаконних фінансових операцій.

Окрема увага приділяється сучасним методам виявлення та доказування таких правопорушень, зокрема використанню автоматизованих інформаційних систем, фінансової аналітики та експертних досліджень. Важливим завданням є також визначення методів удосконалення криміналістичних методик розслідування фінансових кримінальних правопорушень та розробка рекомендацій для правоохоронних органів щодо їх ефективного попередження, виявлення і документування.

Результати дослідження сприятимуть підвищенню ефективності боротьби з фінансовими правопорушеннями, покращенню взаємодії між правоохоронними органами та фінансовими установами, а також удосконаленню правового регулювання у сфері економічної безпеки держави.

Українські науковці приділяють значну увагу дослідженню криміналістичних аспектів фінансових кримінальних правопорушень, розглядаючи їх з позицій кримінального права, кримінального процесу та криміналістики. Зокрема, вагомий внесок у розробку

теоретичних і прикладних аспектів цієї тематики зробили такі вчені, як І. В. Арістова, Г. В. Атамчук, В. Б. Вишня, А. В. Іщенко, Р. А. Калюжний, І. П. Катеринчук, І. В. Краснобризький, С. О. Прокопов, Є. В. Рижков та інші.

Наукові дослідження українських вчених зосереджені на визначенні основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у фінансовій сфері, зокрема механізмів їх вчинення, типових слідових ознак, особливостей суб'єктного складу та специфіки доказування. Значну увагу приділено розробці ефективних методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із шахрайством, ухиленням від сплати податків, відмиванням коштів, службовими зловживаннями та іншими фінансовими махінаціями.

Українські дослідники акцентують увагу на впровадженні цифрових технологій у розслідування фінансових кримінальних правопорушень, використанні автоматизованих інформаційних систем та методах фінансового моніторингу. Водночас висвітлюються проблеми нормативного регулювання протидії фінансовим кримінальним правопорушенням, потреба в гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та вдосконаленні міжвідомчої взаємодії.

Незважаючи на досягнення в цій сфері, науковці наголошують на необхідності подальших досліджень, спрямованих на адаптацію криміналістичних методик до сучасних викликів, зокрема кіберзлочинності, цифрових активів та міжнародних фінансових схем. Це підкреслює актуальність тематики та потребу в розвитку науково-методичного забезпечення боротьби з фінансовими правопорушеннями.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у фінансовій сфері є однією з ключових категорій криміналістики, що охоплює систему відомостей про механізми, способи, слідові ознаки, особливості суб'єкта та методи протидії цим злочинам. Аналіз останніх тенденцій у фінансовій злочинності свідчить про зростання рівня складності схем незаконного збагачення, зокрема через використання цифрових технологій, міжнародних фінансових структур та анонімних платіжних систем [1, с. 45; 2, с. 33].

Ключовими складовими криміналістичної характеристики є:

– способи вчинення кримінального правопорушення. Українські науковці [3] зазначають, що фінансові правопорушення здійснюються через підробку документів, маніпуляції з бухгалтерськими та банківськими звітностями, незаконне виведення капіталу, шахрайські інвестиційні проекти та використання підставних осіб для фінансових операцій. Окреме місце займає використання криптовалютних технологій для приховування доходів від незаконної діяльності;

– типові сліди кримінального правопорушення. Як зазначає Р. А. Калюжний [4], основними слідовими ознаками фінансових кримінальних правопорушень є розбіжності у фінансовій документації, відсутність економічної логіки у здійснених операціях, аномальні фінансові потоки, зміни у власності активів та використання компаній-«фантомів». Крім того, розширення цифрових фінансових платформ створює нові можливості для слідової інформації, зокрема у вигляді цифрових відбитків користувачів, IP-адрес, криптовалютних гаманців тощо;

– характеристика особи злочинця. Як зазначають І. П. Катеринчук та І. В. Краснобризький [5], суб'єкти фінансових кримінальних правопорушень зазвичай мають високий рівень спеціальних знань у сфері фінансів, права або ІТ-технологій. Часто такими правопорушниками є керівники підприємств, банківські службовці, аудитори, юристи або особи, що мають доступ до конфіденційної фінансової інформації;

– механізми приховування злочинної діяльності. Сучасні злочинці використовують складні схеми для маскуванню незаконних фінансових операцій, як-от дроблення транзакцій, створення транзитних рахунків, використання офшорних компаній, криптовалют та платіжних платформ, що не підлягають державному контролю [6; 7].

Розслідування фінансових кримінальних правопорушень вимагає застосування спеціальних методик, серед яких важливе місце займає фінансовий аналіз, судово-економічна експертиза, електронна криміналістика та застосування автоматизованих інформаційних систем. Фінансовий аналіз дає змогу дослідити рух коштів, виявити аномальні транзакції, розкрити приховані джерела доходів та ідентифікувати ключові фінансові зв'язки між суб'єктами. Це здійснюється за рахунок детального вивчення банківських виписок, податкової звітності, бухгалтерських документів та інших фінансових джерел.

Судово-економічна експертиза є важливим інструментом встановлення реального фінансового стану суб'єктів господарювання, оцінки масштабів завданих збитків та виявлення фактів незаконного привласнення коштів. Вона охоплює аналіз бухгалтерського обліку, аудит грошових потоків та оцінку відповідності фінансової звітності чинному законодавству.

Електронна криміналістика відіграє критичну роль у дослідженні цифрових доказів, зокрема аналізі електронних платежів, криптовалютних транзакцій, серверних журналів та комунікацій між фігурантами фінансових схем. Використання спеціалізованих програмних комплексів дає змогу швидко ідентифікувати маніпуляції з фінансовими даними та виявляти підозрілі цифрові сліди.

Застосування автоматизованих інформаційних систем, як-от аналітичні платформи з моніторингу банківських операцій, бази даних підозрілих осіб і транзакцій, а також алгоритми штучного інтелекту, значно підвищує ефективність розслідувань. Вони дають змогу правоохоронцям оперативно обробляти значні обсяги даних, швидко виявляти закономірності у фінансових потоках та встановлювати зв'язки між правопорушниками, що суттєво скорочує час і ресурси, необхідні для викриття складних злочинних схем.

Як зазначає Є. В. Рижков, ефективне розслідування потребує залучення спеціалістів у сфері аудиту, податкового права та кібербезпеки. Використання систем моніторингу банківських операцій дає змогу виявити підозрілі транзакції та встановити зв'язки між учасниками злочинних схем [7, с. 125].

Сучасні автоматизовані системи аналізу фінансових потоків, такі як системи моніторингу банківських операцій, технології штучного інтелекту та великомасштабні бази даних підозрілих транзакцій, значно підвищують ефективність виявлення фінансових кримінальних правопорушень. Вони дають змогу оперативно ідентифікувати нестандартні фінансові операції, аналізувати взаємозв'язки між суб'єктами господарювання, прогнозувати

потенційні ризики та виявляти приховані шахрайські схеми. Використання алгоритмів машинного навчання сприяє автоматичному розпізнаванню аномальних транзакцій, що значно скорочує час на їх перевірку та дає змогу зосередити увагу слідчих на найскладніших випадках.

Проте дослідники наголошують на необхідності посилення міжвідомчої співпраці між правоохоронними органами, фінансовими установами та міжнародними організаціями у сфері боротьби з економічною злочинністю. Це зумовлено тим, що фінансові кримінальні правопорушення нерідко мають транскордонний характер, а злочинці використовують складні механізми відмивання грошей через офшорні зони, криптовалютні біржі та анонімні платіжні системи. Ефективна взаємодія між банками, податковими органами, поліцією та міжнародними фінансовими структурами дає змогу швидко виявляти та блокувати незаконні фінансові операції. Крім того, важливим аспектом є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами боротьби з фінансовими кримінальними правопорушеннями, що сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної діяльності в цій сфері.

Як зазначають українські науковці, міжнародний досвід боротьби з фінансовими кримінальними правопорушеннями свідчить про важливість використання таких підходів, як впровадження міжнародних стандартів фінансового моніторингу, створення єдиних баз даних для відстеження підозрілих операцій, посилення контролю за фінансовими потоками та цифровими активами.

Зокрема, Україна активно впроваджує рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), які передбачають посилення державного контролю за транскордонними фінансовими операціями, регулювання діяльності криптовалютних платформ та розширення аналітичних можливостей правоохоронних органів.

Окремим аспектом є потреба в удосконаленні нормативно-правового забезпечення розслідування фінансових кримінальних правопорушень, а також підготовки спеціалізованих слідчих підрозділів, здатних працювати зі значними масивами фінансових даних та сучасними технологіями аналізу інформації.

Висновки. Отже, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у фінансовій сфері є важливим інструментом для їх розслідування та попередження. Вона охоплює аналіз способів вчинення кримінальних правопорушень, типових слідових ознак, особливостей суб'єктного складу та механізмів приховування злочинної діяльності.

Застосування сучасних методів криміналістичного аналізу, фінансового моніторингу та міжнародного співробітництва є ключовими чинниками підвищення ефективності боротьби з економічною злочинністю. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення методик розслідування фінансових кримінальних правопорушень та розробку ефективних механізмів їх попередження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансового моніторингу в Україні: теоретико-правові аспекти. *Юридична наука*. 2021. № 3. С. 45–52.
2. Атамчук Г. В. Запобігання злочинам у фінансовій сфері: криміналістичний аспект. *Вісник кримінального права*. 2020. № 2. С. 33–41.
3. Вишня В. Б., Іщенко А. В. Фінансові злочини в Україні: тенденції та криміналістичні особливості. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 4. С. 78–85.
4. Калужний Р. А. Методика розслідування злочинів у фінансово-економічній сфері. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 248 с.
5. Катеринчук І. П., Краснобризький І. В. Використання аналітичних методів у розслідуванні фінансових злочинів. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 59–66.
6. Прокопов С. О. Криміналістичне дослідження схем відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 102–109.
7. Рижков Є. В. Інформаційні технології у виявленні та розслідуванні фінансових правопорушень. *Збірник наукових праць Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2020. № 3. С. 124–132.
8. FATF (Financial Action Task Force). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (Recommendations). Paris : FATF, 2022. 150 p.

REFERENCE

1. Aristova I. V. Informatsiino-analitychne zabezpechennia finansovoho monitorynhu v Ukraini: teoretyko-pravovi aspekty. *Yurydychna nauka*. 2021. № 3. S. 45–52.
2. Atamchuk H. V. Zapobihannia zlochynam u finansovii sferi: kryminalistychnyi aspekt. *Visnyk kryminalnoho prava*. 2020. № 2. S. 33–41.
3. Vyshnia V. B., Ishchenko A. V. Finansovi zlochyny v Ukraini: tendentsii ta kryminalistychni osoblyvosti. *Kryminalistychnyi visnyk*. 2019. № 4. S. 78–85.
4. Kaliuzhnyi R. A. Metodyka rozsliduvannia zlochyniv u finansovo-ekonomichnii sferi. Kyiv : Yurinkom Inter, 2020. 248 s.
5. Katerynychuk I. P., Krasnobryzkyi I. V. Vykorystannia analitychnykh metodiv u rozsliduvanni finansovykh zlochyniv. *Visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2021. № 1. S. 59–66.
6. Prokopov S. O. Kryminalistychne doslidzhennia skhem vidmyvannia dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom. *Pravo i suspilstvo*. 2022. № 5. S. 102–109.
7. Ryzhkov Ye. V. Informatsiini tekhnolohii u vyivlenni ta rozsliduvanni finansovykh pravoporushen. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho yurydychnoho universytetu im. Yaroslava Mudroho*. 2020. № 3. S. 124–132.
8. FATF (Financial Action Task Force). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (Recommendations). Paris : FATF, 2022. 150 p.

O. V. Temnenko. CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENCES IN THE FINANCIAL SPHERE

The article is devoted to the study of the forensic characteristics of criminal offenses in the financial sphere. The main elements of such a characteristic are determined, in particular, the methods of committing criminal offenses, typical traces, the characteristics of the perpetrator and the victim, as well as the mechanisms for concealing illegal activities. The current trends in financial criminal offenses are analyzed, including fraud, evasion of taxes, fees (mandatory payments), legalization (laundering) of proceeds from crime, and abuse of office. Special attention is paid to the methods of forensic investigation of financial criminal offenses, including the use of automated information systems, analysis of transactions and documents, and the use of expert research. The specifics of proving such cases are considered, in particular, the difficulties associated with identifying and recording trace information, which requires the involvement of specialists in the field of financial monitoring and auditing. Conclusions are drawn on the need to improve the methods of forensic analysis of financial criminal offenses, strengthen interdepartmental cooperation and introduce the latest technologies to detect, investigate and prevent such criminal offenses. Attention is focused on the importance of international cooperation in combating financial crime, especially in the context of the globalization of financial markets and the use of digital technologies in illegal activities. The role of legal regulation and its impact on the effectiveness of combating financial criminal offenses is also considered. The need to update legislative norms and adapt forensic methods to modern challenges, in particular cyber threats and cross-border financial schemes, is substantiated. Ways are proposed to improve the training of investigators and experts to ensure the effective detection and investigation of criminal offenses in the financial sector.

Keywords: criminal offense, financial crime, forensic methodology, trace picture, counter-idea.

Стаття надійшла до редколегії 4 березня 2025 року